

Riigikogu põhiseaduskomisjoni istungi protokoll nr 122

Tallinn, Toompea

Teisipäev, 09. september 2025

Algus 14.00, lõpp 16.35

Juhataja: Ando Kiviberg (esimees)

Protokollija: Markus Veia (konsultant)

Võtsid osa:

Komisjoni liikmed: Ants Frosch, Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Helir-Valdor Seeder, Pipliis Siemann, Timo Suslov, Jaak Valge

Komisjoni ametnikud: Erle Enneveer (nõunik-sekretariaadijuhataja), Helin Leichter (nõunik), Karin Tuulik (nõunik)

Puudusid: Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Lauri Läänemets ja Evelin Poolamets

Kutsutud: õiguskantsler Ülle Madise (1. päevakorrapunkt); Siseministeeriumi nõunikud Ele Russak, Silvester Silver Stõun ja Katarina Budrik (2. päevakorrapunkt); soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik Christian Veske (3. päevakorrapunkt); pöördujate kontaktisikud Kristjan Moora ja Lembit Tõns (4. päevakorrapunkt); Justiits- ja digiministeeriumi tsiviilõiguse talituse juhataja Andres Suik ja nõunik Mai-Liis Kullama; IT õiguse talituse IT nõunik Helena Lepper (5. päevakorrapunkt)

Päevakord:

1. Õiguskantsleri ülevaade Riigikogule õigustloovate aktide kooskõlast põhiseadusega ja muude õiguskantslerile seadusega pandud ülesannete täitmisest ajavahemikus 1. september 2024 – 31. august 2025 - tutvustus ja arutelu
2. ELAKile arvamuse andmine: Eesti seisukohad Euroopa Liidu turvalise kolmanda riigi kontseptsiooni kohaldamise määruse kohta, COM (2025) 259 ning turvaliste päritoluriikide Euroopa Liidu nimekirja loomist käsitleva määruse eelnõu kohta, COM (2025) 186
3. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku tegevusaruande tutvustus
4. Kollektiivne pöördumine "Nõuame Eestis elavate põlisrahvaste õiguste ametlikku tunnustamist ja kaitset" (1-6/25-112/1)
5. JUM/DIGI väljatöötamiskavatsuse tutvustus: keskse teabe edastuse ja dokumentide kättetoimetamise tõhustamise lahendus
6. Info ja muud küsimused

1. Õiguskantsleri ülevaade Riigikogule õigustloovate aktide kooskõlast põhiseadusega ja muude õiguskantslerile seadusega pandud ülesannete täitmisest ajavahemikus 1. september 2024 – 31. august 2025 - tutvustus ja arutelu

Ülle Madise tutvustas Riigikogule ülevaadet õiguskantsleri tegevusest perioodil 01.09.2024–31.08.2025. Ta tõi esile, et Riigikogu on toetanud mitmeid õiguskantsleri ettepanekuid viia

õigusnormid kooskõlla põhiseadusega. Mitmel juhul on vastavad seadused ka vastu võetud, kusjuures põhiseaduskomisjoni toetav ettekanne on olnud suureks abiks. Ta avaldas tänu komisjonidele ja nende ametnikele, kelle toel on suudetud parandada väiksemaid eksimusi ilma avalikkuse tähelepanu või maksumaksja ressursikulu kaasamata. Ta rõhutas ka ametnike töö olulisust, tuues esile, et paljud tublid ametnikud Politsei- ja Piirivalveametis, Sotsiaalkindlustusametis, Andmekaitse Inspeksioonis, kohalikes omavalitsustes ja ministeeriumides jäävad sageli tänuta. Ta märkis, et meedia keskendub tihti juhtumitele, kus midagi on läinud valesti, näiteks halduskiusule või süütuse presumptsiooni rikkumisele, kuid see ei tohiks varjutada ametnike igapäevast pühendunud tööd. Ta selgitas ka seda, et näiteks rahapesu andmebüroo ei ole süüdi selles, kui ministeeriumide ametnikud ei ole aastate jooksul oma tööd teinud, sealhulgas vajalike andmete kogumise ja kasutamise lubade puudumisel seadustes. Ta rõhutas, et vastutus lasub pigem ministeeriumidel, kes ei ole vastavaid küsimusi Riigikogu ette toonud.

Ü. Madise hinnangul on võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtte praktikas üha enam nihkes. Ministrid peaksid Riigikogult saama suuniseid ja andma aru seaduste täitmise ning riigieelarve kasutamise kohta, kuid tegelikkuses toimub see sageli vastupidiselt. Komisjonidest on kostnud juhtumeid, kus minister ei ole lubanud või ei ole toonud õiguskantsleri ettepaneku täitmiseks vajalikke eelnõusid. Ta pidas piinlikuks meelde tuletada, et siis, kui on õiguskantsleri ettepanek või presidendi veto, tuleb seadust muuta. Komisjon peaks vajadusel eelnõu ise koostama, sõltumata sellest, kas ministeerium seda teeb või mitte. Kui ministeeriumi ametnikud ei suhtu parlamenti väärikalt ega paku komisjonile tuge, on see probleem. Kui koostöö komisjoni nõuniku ja sekretariaadiga ei toimi, on see küll paha lugu, kuid see ei tohi takistada riigi juhtimist, sest riiki juhib siiski Riigikogu.

Ü. Madise sõnul on riigieelarve küsimuses põhjust muretsemiseks. Ta märkis, et kaalutakse põhiseaduslikkuse järelevalve korras ettepaneku tegemist riigieelarve baasseaduse vastu, kuna olukord ei kipu paranema. Tema hinnangul oleks parem, kui probleemid saaks lahendatud järk-järgult, kuid praegune suund ei anna selleks lootust. Põhiseaduse kohaselt tuleb riigieelarves ette näha kõik kulud ja tulud ning ei ole lubatav peita tegelikke kulusid programmidesse, mis on kaetud udujutuga. Programmilise eelarve koostamine ja mõõdikute väljamõtlemine on tema hinnangul tarbetu ressursikulu. Ta kritiseeris New Public Management'i juhtimisvõtteid, mida Eestis endiselt kasutatakse, märkides, et need on juhtimisteoorias tänaseks riigijuhtimises kõlbmatuks kuulutatud. Ministeeriume, Riigikogu ega haiglaid ei saa juhtida nagu äriühingut. Tegevuspõhine eelarve kuulub samasse juhtimisvõtete puntrasse, mis ei sobi Eesti põhiseaduslikku raamistikku. Ta tõi esile, et tegevuspõhine eelarve võimaldab kantsleril vabalt raha ümber tõsta, sealhulgas tellida ministeeriumi majanduskulude arvelt töid, mida põhiseaduse järgi peaks tegema ametnik – Eesti Vabariigi kodanik, kvalifikatsiooninõuetega ja lojaalne. Selle asemel tellitakse töid kommunikatsioonibüroodelt või advokaadibüroodelt, sealhulgas seaduseelnõusid ja analüüse, mis peaksid kuuluma ministeeriumi vastutusalasse. Lisaks põhiseaduslikule kahtlusele tõi ta esile ka motivatsiooniprobleemi ametnike seas. Kui konsultatsioonifirma jätab vahendustasu endale ja otsib riigilt inimest, kes töö tegelikult ära teeks, ning selle töö hind on mitme kuupalga suurune, kuid töömaht üks kuni kaks päeva, siis mõjub see ametnike motivatsioonile halvasti. Ta hinnangul on see üheks tõendiks, et maksumaksja raha kasutamine tegevuspõhise eelarve alusel ei vasta põhiseaduse mõttele ega sisule. Süüdlasi ei ole vaja otsida, kuid probleem peitub võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtte rikkumises, kus Riigikogul ei ole sisulist sõnaõigust.

Ü. Madise hinnangul on õigusriigi üheks keskseks tunnuseks seaduslikkuse põhimõtte, millega on Eestis mitmel tasandil probleeme. Ta tõi esile, et õiguskantsleri amet näeb sageli „leeke“, mitte korras süsteemi, viidates sellele, et amet tegeleb tagajärgedega, mitte ennetusega. Numbrikaamerate ja pangasaladuse avaldamise juhtumite puhul on aset leidnud ametnike isetegevus. Ta sõnul on Riigikogu ette toomata jäänud mitmed põhimõttelised küsimused: milliseid andmeid tohib riik inimese kohta sunnijõuga koguda, kes ja milleks neid kasutada

tohib, millal andmed tuleb kustutada, milline on välis- ja sisekontroll ning mida saab inimene ise teha. Need on tema hinnangul lihtsad ja selgelt sõnastatavad küsimused, millele peab vastama Riigikogu seaduse tasandil. Riigiasutusel on õigus koguda ja analüüsida inimese andmeid, näiteks viie aasta pangakonto väljavõtet, ainult juhul, kui selleks on selge seaduslik alus, Riigikogu luba ja vajadusel Riigikohtu hinnang põhiseaduspärasusele. Ta rõhutas, et Eestis ei tohi jõuda olukorda, kus inimest karistatakse enne kuriteo toimepanekut pelgalt käitumismustri alusel. Ta kutsus Riigikogu liikmeid üles suhtuma andmekaitse ja riikliku järelevalve küsimustesse tõsiselt. Riigi andmekogumine sunnijõuga ei ole võrreldav erasektori tegevusega, kus inimesel on vabadus andmeid mitte anda – riiklik kogumine eeldab selget seaduslikku alust. Ta lisas, et hariduse valdkonnas on probleemiks seaduslikkuse põhimõtte eiramine. Mitmed koolid, omavalitsuste haridusosakonnad ja vahel ka ministeeriumi ametnikud tegutsevad viisil, mis eeldab, et seadust võib ignoreerida, kui see tundub ebamugav. Ta rõhutas, et õiguskantsler ei saa õigustada seaduse rikkumist. Kui seadus näeb ette vahetunni pikkuseks 10 minutit, ei ole aktsepteeritav, et see on faktiliselt 5 minutit. Sama kehtib õpilaste koormuse, kontrolltööde arvu ja muude normide kohta. Noorte küsimus, miks nemad peavad seadust täitma, aga kool ei pea, on tema hinnangul täiesti õigustatud. Seadusi peavad täitma kõik. Hariduse küsimused on keerulised, kuid kui seadus on vastu võetud, tuleb seda täita. Näiteks koolide vastuvõtul ei saa teha isetegevust katsete ja pingeridade koostamisel, kui seadus seda ei luba. Kui seadus ei sobi, tuleb seda muuta, mitte eirata.

Ü. Madise sõnul õigusriigi valdkonnas ei ole süütuse presumptsiooniga olukord märgatavalt paranenud. Karistusseadustikus leidub endiselt koosseise, mille tähendus ei ole tavakodanikule arusaadav ehk ei ole selge, mis on lubatud ja mis keelatud. Ta rõhutas, et ükski inimene ei peaks elama pidevas hirmus, et rikub teadmatusel toimingupiirangut, mille tagajärjeks võib olla aastatepikkune kriminaalmenetlus, isegi kui keegi kahju ega kasu ei saa. Karistusseadustiku normide põhiseaduslikkuse järelevalvega vaidlustamine ei pruugi olla edukas, mistõttu palus ta Riigikogu liikmetelt toetust põhimõtte levitamisel, et õigusriigis peab karistusnormi sisu olema selge enne kohtumenetlust. Prokuratuur ei tohi katsetada inimese elu, au ja perekonna arvel, kas süüdimõistmine õnnestub. Kui ei õnnestu, ei järgne kahju hüvitamist ega tööle ennistamist. Ta rõhutas, et Riigikogu ei ole langetanud otsust, et Eesti oleks preventiivne riik, kus andmetöötamise kaudu püütakse ennetada isegi ohu tekkimise võimalust. Sellist proaktiivset riiki, kus riik analüüsib inimeste tegevusi ja sekkub elustiili alusel, ei ole põhiseaduslikult otsustatud ega lubatud. Lisaks tõi ta esile õigusteoreetilise probleemi looduskaitse valdkonnas. Menetluses on eelnõu, millega soovitakse asendada metsa elupaikade kaitse üldkorraldusega kehtestatud piirangud seaduses sätestatud üldise metsa majandamise keeluga. See tähendaks väga ranget korda ka seal, kus tegelikku vajadust ei ole. Seadusega haldusaktide selline asendamine ei ole varasema õigusteoreetilise arusaama kohaselt lubatud.

Ü. Madise sõnas, et õiguskantsleri kantseleisse saabus üle 5500 kirja aastas, millest üle 2500 anti sisuliseks lahendamiseks nõunikele ning töömaht kasvas võrreldes eelmise aastaga 25%. Ta hinnangul on ühiskonnas kadumas usaldus tuleviku ja üksteise vastu. Seal, kus on võimalik vältida selle usalduse edasist murenemist, tuleks seda teha. Seadusloome puhul tõi ta näiteks automaksu menetluse, mis tekitas inimestes tugevat vimma ja kurbust ning jättis mulje, et neid ei väärtustata. Inimesed tundsid end välistatuna ning justkui nende huvid ja hääled ei kuuluks poliitilisse otsustusprotsessi. See ei ole kooskõlas Eesti põhiseaduse vaimuga. Ta rõhutas, et Eestis tuleb elada koos, sõltumata inimese elukohast, rahvusest, puudest, laste arvust või poliitilistest eelistustest ning et kedagi ei tohi pidada vähem väärikaks. Tema hinnangul on järjest enam tunda, et inimeste igapäevaseid muresid ei märgata ning neid ei kohelda väärikalt. Samas ei pea ta olukorda lootusetuks, seda suhtumist saab muuta ja parandada.

Kalle Laanet peatus karistusseadustiku normide selguse ja kohtuliku tõlgendamise probleemil. Ta uuris, kas õiguskantsleri hinnangul tuleks kiirendatud korras üle vaadata

korruptsioonivastase seaduse toimingupiirangu säte ehk selle sisu, rakendamise loogika ja kooskõla õiguspõhimõtetega.

Ülle Madise kinnitas, et juba eelmise Riigikogu koosseisu ajal sooviti sellega tegeleda, kuid seni ei ole toimunud olulisi edusamme.

Pipi-Liis Siemann tõi esile, et ühiskonna ja tehnoloogia kiire arenguga kaasneb kasvav hulk pöördumisi õiguskantsleri poole, mis on osaliselt tingitud sellest, et õigusruum ei jõua muutustega piisavalt kiiresti kaasa. Ta viitas probleemidele isikuandmete töötlemisel, sealhulgas numbrituvastuse kontekstis, kus seadusandluse loomise ajal ei ole alati osatud kõiki riske ette näha. Ta tõstatas küsimuse, kas seadusandluses ei peaks teatud juhtudel jätma rohkem ruumi kaalutlusõigusele, eriti kohaliku omavalitsuse vastutusvaldkonnas. Ta tõi näiteks olukorra, kus õiguskantsler peab lähtuma seadusest, mis näeb ette, et lapse koolitee tohib olla kolm kilomeetrit ainult juhul, kui on olemas kergliiklustee, mis hajaasustuse tingimustes ei pruugi olla realistlik. Tema hinnangul võib olla ekslik püüda kõike väga täpselt reguleerida seaduse tasandil.

Ülle Madise nõustus, et kaalutlusõigus on vajalik ja väärtuslik, kuna see võimaldab arvestada elu keerukusega. Eriti on haridusvaldkonnas näha, et seadused ja muud normid on kohati ideoloogilises vastuolus – ühelt poolt rõhutatakse individuaalset lähenemist lapse arengule, teisalt nõutakse ranget, ühtlustatud hindamist ja reguleeritust. Koolielu ei tohiks muutuda juriidiliseks probleemiks, mida lahendatakse kohtus. Ta tõi näiteks nutitelefoniga kasutamise reguleerimise, kus keeld ei ole tema hinnangul toimiv lahendus. Koolidel peab olema kaalutlusõigus koostöös õpilaste ja vanematega, lähtudes pedagoogilisest tarkusest. Reeglid peavad olema vanuse- ja kooliastmepõhised, mitte universaalsed keeldude või lubade süsteemid. Ta rõhutas, et ka koolitranspordi puhul on jäikade piiride kehtestamine ebamõistlik, näiteks olukord, kus 2958 meetrit on aktsepteeritav, aga 3000 enam mitte. Ta kinnitas, et toetab kaalutlusõiguse põhimõtet, sealhulgas võimalust loobuda normist, kui see ei ole sisuliselt põhjendatud. Konkreetsetes olukordades peab aga jääma kaalutlusõigus. Andmete kogumise osas rõhutas ta, et seal, kus on vaja selget normi, näiteks milliseid andmeid tohib koguda ja kes neid kasutada tohib, peab see olema seaduses kirjas. Ametnikud ei tohi ise otsustada, mida neil tarvis on ja mida nad andmetega teevad, sest see võib viia kontrolli alt väljumiseni.

Timo Suslov tõstatas küsimuse, kas ei oleks aeg kriminaalmenetluse seadust sisuliselt täiendada. Ta viitas rahva usaldamatuse ja rahulolematuse üldisele tasemele, mis on eriti kõrge seoses õiguskaitseorganite professionaalse käitumisega. Kuigi mõtetes on selle uuendamisega alustatud, ei ole seni toimunud sisulist arutelu ega ühiseid istumisi. Tema hinnangul on aeg küps, kuna mitmed asjad tunduvad olevat süsteemselt valesti.

Ülle Madise kinnitas, et Riigikogul on õigus alata kriminaalmenetluse seaduse muudatusi ning õiguskantsleri amet toetab seda. Teema on arutlusel olnud ka peaprokuröri ja Justiitsministeeriumiga. Ta tõi esile, et ministeeriumide töökorraldus vajab kriitilist ülevaatamist ning tuleks loobuda ebavajalikest tegevustest ja keskenduda sisulisele tööle. Struktuurimuudatused ja ümbernimetamised ei paranda tulemust, vaid hajutavad tähelepanu. Sisulised ülesanded, sealhulgas kriminaalmenetluse kaasajastamine, jäävad sageli lahendamata. Tema hinnangul on ametkondades olemas pädevad ja motiveeritud inimesed, kes suudaksid menetlussüsteemi parandada, kui neid vabastada tarbetust koormusest. Selleks on vaja poliitilist tahet ja juhtimisotsuseid. Ta lisas, et Eesti võiks võtta eeskujuna Soomest ja Rootsist, kus eelistatakse tegutseda enne, kui ideid avalikult kommenteeritakse. Tema sõnul tasub vältida plaanide varajast meediakajastust, mis võib takistada nende sisulist elluviimist.

Ando Kiviberg viitas õiguskantsleri käsitlemise vähemuste õiguste teemal ja avaldas lootust, et see ei puudutanud hiljutist põhiseaduse muudatust, millega anti valimisõigus teatud

võõrriigi kodanikele. Tema hinnangul kipub ühiskonnas ununema, et Eesti Vabariik on taastatud õigusliku järjepidevuse alusel. Ta sõnul ei peaks pöörama liigset tähelepanu neile isikutele, kes on otsustanud jääda vaenuliku riigi kodanikeks, kuid esitavad end agressiooni korral ohvritena. Tema hinnangul on see osa keerulisest protsessist, mida tuleb taluda. Ta lisas, et ühiskond vajab selgust ja enesekindlust oma põhiseaduslike põhimõtete kaitsmisel.

Ülle Madise kinnitas, et Riigikogul on õigus põhiseadust muuta, kui see ei lähe vastuollu rahvahääletusel muudetavate sätetega, rahvusvahelise õiguse, Euroopa Liidu õiguse ega põhiseaduse alusprintsipidega. Kohtla-Järve linn on vaidlustanud vastava muudatuse Riigikohtus ning õiguskantsler on esitanud seisukoha, et taotlus tuleb jätta rahuldamata. Ta selgitas, et tema varasem viide vähemuste õigustele ei puudutanud konkreetset põhiseaduse muudatust, vaid olukordi, kus inimesed tunnevad, et nende elu ja väärikus ei ole väärtustatud. Näiteks automaksu puhul sattusid inimesed sisulisse hätta ning tekkis tunne, et nende arvamust ei peeta oluliseks. See võib viia ühiskondliku vastandumiseni, kus osa inimesi ei tunne end osana poliitilisest kogukonnast.

Madise rõhutas, et sellist suhtumist tuleb vältida. Kõik erakonnad, mis ei ole keelatud, on valitavad, ja nende valijad väärivad samasugust austust nagu kõik teised. Vastandumise süvenemine võib ühiskonnale halvasti mõjuda. Tema üleskutse oli mitte välistada inimesi grupikuuluvuse alusel, vaid hoida ühiskond sidusana ja kaasavana.

Helir-Valdor Seeder väljendas sügavat muret võimude tasakaalu nihkumise üle Eesti Vabariigis. Tema hinnangul on see olnud ühesuunaline areng alates iseseisvuse taastamisest, kus parlament on järk-järgult delegeerinud pädevusi täitevvõimule, valitsus ministritele ja ministrid omakorda ametnikele. Ta sõnul on see suund jätkunud läbi kõigi koalitsioonide. Ta tõi esile, et probleem on laiem ja seotud ka meediaruumi muutumisega, näiteks kui varem seisis ajakirjanik poliitika ukse taga, siis nüüd seisab poliitik ajakirjaniku ukse taga. Ta käsitles kaalutlusõiguse teemat, märkides, et selle rakendamine eeldab tervet mõistust, otsustamisjulgust ja vastutustunnet, mida ametnikel sageli napib. Lihtsam on viidata tabelitele ja juhenditele, kui võtta vastutus otsuse eest. Tema hinnangul on see laiem kultuuriline probleem, mis vajab tähelepanu.

H.-V. Seeder palus õiguskantslerilt vastuseid kolmele küsimusele. Esiteks soovis ta teada majandusaasta koondaruande kinnitamise õigusliku tähenduse kohta. Ta tõi esile, et parlament kinnitab aruande igal aastal, kuid küsis, mis järeldub olukorrast, kus aruannet ei kinnitata, et kas sel on õiguslikke tagajärgi või mitte. Ta viitas Riigikontrolli pooleli olevale auditile, mille kohaselt on Kaitseministeerium kandnud 2023. aasta vahendeid 2025. aastasse, mis on vastuolus riigieelarve baasseadusega. Sellist teavet ei ole aruandes tuvastatav, mistõttu võib parlament heas usus kinnitada aruande, mis on seadusega vastuolus. Teiseks palus Seeder õiguskantslerilt hinnangut riigi vastutuse rakendamise kohta, viidates korduvatele eksimustele, mis võivad olla tingitud lohakusest või süsteemsetest puudustest, mitte pahatahtlikkusest. Kolmandaks väljendas Seeder muret valimisringkondade suurte erinevuste üle mandaatide arvu, mis tema hinnangul toob kaasa ebavõrdse olukorra nii kandidaatide kui valijate jaoks. Ta leidis, et selline ebaproportsionaalsus ei ole kooskõlas põhiseaduse mõttega, mis eeldab võrdseid võimalusi kandideerimiseks ja esindatuseks. Seeder küsis, kas selline olukord on põhiseadusega kooskõlas ning kas õiguskantsler peaks sekkuma, kui parlament ei suuda ringkondade süsteemi ise muuta.

Ülle Madise nõustus, et majandusaasta aruande kinnitamise tähendus vajab selgust. Ta viitas varasematele aruteludele valitsuse istungitel, kus on juhitud tähelepanu probleemile, et kehtivuse kaotanud eelarvet ei saa enam sisuliselt muuta. See on seotud ka tegevuspõhise eelarve puudustega. Kui Riigikogu aruannet ei kinnita, tuleb hinnata, kas see toob kaasa õiguslikke tagajärgi – vastus sõltub konkreetsetest asjaoludest. Riigi vastutuse osas rõhutas ta, et eksimuste korral tuleb tuvastada, kes tegi vea ja miks. Süsteemne vastutuse vältimine ei ole põhiseaduslikult aktsepteeritav. Ta viitas juhtimisteoreetilisele probleemile: asutused on kasvanud liiga suureks, tekkinud on killustatus ja asendustegevused, mis hajutavad vastutust.

Konkreetsed juhtumid osas soovitas pöörduda Riigikontrolli poole, kes saab selgitada toimunut. Ta tõi esile kolmanda küsimusena valimisringkondade ja mandaatide jaotuse probleemid proportsionaalse valimissüsteemi kontekstis. Ta meenutas 2002. aasta otsust, mil Ida- ja Lääne-Viru valimisringkonnad ühendati. Demograafilised muutused, sealhulgas Rakvere piirkonna tühenemine, ei olnud toona ette nähtavad. Ta hinnangul oleks probleemi saanud vältida, kui ringkondade arv oleks kunstlikult suurendatud kaheksale. Edasiminekena pakkus ta välja võimaluse ühendada Ida- ja Lääne-Virumaa üheks Virumaa valimisringkonnaks. Ta viitas, et Vabariigi Valimiskomisjonis on arutatud erinevaid lahendusi, sealhulgas Olari Koppeli osalusel, kuidas ringkondi ümber kujundada. Lõpetuseks tõi ta välja, et mandaatide jaotamine üksnes ringkondade põhisel oleks võimalik, kuid see eeldaks, et ringkonnad oleksid võrreldava suurusega ja piisavalt mahukad.

Helir-Valdor Seeder ei näe 2002. aasta otsust kui peamist põhjust piirkondade esindatuse vähenemisele, vaid tõi ka näite Hiiumaa, Lääne- ja Saaremaa valimispiirkonna kõigest kuue mandaadi esindatusest. Tema hinnangul on tegemist laiaulatusliku demograafilise ja poliitilise protsessiga, mis on mõjutanud eelkõige maapiirkondi. Ta väljendas kahtlust, et Riigikogus leidub lähitulevikus poliitilist tahet valimissüsteemi muutmiseks, viidates varasematele aruteludele põhiseaduskomisjonis. Ta lisas, et häälte ümberjagamise metoodika, mille eesmärk oli kunagi vähendada poliitilist killustatust, ei ole enam ajakohane ning võimendab suuremate erakondade tulemusi väiksemate arvelt.

Jaak Valge vastas H.-V. Seederi kommentaarile, väljendades oma seisukohaga seda, et Eestis ei toimi enam parlamentarism, mistõttu ei saa rääkida ka klassikalises mõttes demokraatiast. Tema hinnangul oleks olukorda võimalik muuta valimisseaduse ja Riigikogu kodukorra seaduse kaudu, kuid fundamentaalseks lahenduseks peab ta põhiseaduse muutmist, sealhulgas kodaniku õigust algatada referendumit. Ta esitas küsimuse seoses vääртеomenetlusega, mis puudutas tema isikut. Ta kritiseeris asjaolu, et menetluse olemasolust sai teada meedia vahendusel, mitte ametlikult, ning seadis kahtluse alla sellise praktika kooskõla õigusriigi põhimõtetega.

Ülle Madise rõhutas, et õiguskeskkonnas peab isikut esmajärjekorras teavitama menetluse alustamisest, mitte jätma teda sõltuma meediast. Tema hinnangul on selline praktika vastuolus õigusriigi põhimõtetega. Lisaks tõi ta näite juhtumist, kus isikut ähvardati kelmuse menetlusega seoses elukoha registreerimisega enda kinnisvarasse. Ta hinnangul on selline lähenemine vastuolus põhiseaduslike põhimõtetega, mis tagavad inimese õiguse määrata oma elukoht ilma riikliku sekkumiseta.

2. ELAKile arvamuse andmine: Eesti seisukohad Euroopa Liidu turvalise kolmanda riigi kontseptsiooni kohaldamise määruse kohta, COM (2025) 259 ning turvaliste päritoluriikide Euroopa Liidu nimekirja loomist käsitleva määruse eelnõu kohta, COM (2025) 186

Silvester Silver Stõun tutvustas esmalt turvaliste päritoluriikide Euroopa Liidu nimekirja loomist käsitlevat määruse eelnõu ja selle kohta esitatud Eesti seisukohti. Ta sõnas, et eelnõuga muudetakse varjupaigamenetluse määrust eesmärgiga määrata liidu tasandil turvalised päritoluriigid ning samuti võimaldatakse teatud varjupaigamenetluse määruse sätteid varem rakendada.

S.S. Stõun selgitas, et turvaline päritoluriik on kodakondsusjärgne riik või endine asukohariik. Kolmandat riiki võib käsitleda turvalise päritoluriigina nii Euroopa Liidu kui ka liikmesriigi tasandil. Euroopa Komisjoni ettepaneku kohaselt antakse liikmesriikidele võimalus esiteks rakendada varasemalt kiir- või piirimenetlust isikute suhtes, kes on pärit turvalisest päritoluriigist, teiseks määratleda turvalisena üksnes osa kolmandast riigist, näiteks Ukraina enne 2022. aasta 24. veebruari, välja arvatud Krimm, Donetsk ja Luganski oblastid; Gruusia puhul välja arvatud Abhaasia ja Lõuna-Osseetia. Kolmandaks võimaldab eelnõu teha erandeid

kindlatele isikukategooriatele, arvestades individuaalseid asjaolusid.

Kui varjupaigataotleja on pärit turvalisest päritoluriigist, kiirendatakse tema taotluse läbivaatamist ning see viiakse üldjuhul lõpule kolme kuu jooksul. Ettepaneku kohaselt kuuluksid Euroopa Liidu tasandi nimekirja Kosovo, Bangladesh, Colombia, Egiptus, India, Maroko, Tuneesia ning Euroopa Liidu kandidaatriigid.

S. S. Stõun märkis, et Eesti on suhtunud ettepanekusse soosivalt. Ettepaneku osas nähakse mitmeid positiivseid mõjusid, sealhulgas varjupaigamenetluse kiirenemine ja liikmesriikide varjupaigasüsteemide koormuse vähenemine ning Eestile ei kaasne eelnõuga otseseid negatiivseid mõjusid. Ta lisas, et Eesti ei plaani määruse sätteid varem rakendada, vaid teeb seda alates 2026. aasta juunist koos ülejäänud varjupaiga- ja rändepaketi õigusaktidega. Samuti säilib Eesti riigisisene turvaliste päritoluriikide nimekiri, mis võib eksisteerida paralleelselt EL-i nimekirjaga, eeldusel et vastuolusid ei teki.

S.S. Stõun tutvustas Euroopa Liidu turvalise kolmanda riigi kontseptsiooni kohaldamise määruse eelnõu ning selle kohta esitatud Eesti seisukohti. Ta selgitas, et tegemist on varjupaigamenetluse määruse muutmise määrusega, mille vajadus tuleneb määruse enda artiklist 77. Selle kohaselt peab Euroopa Komisjon 2025. aasta juuniks läbi vaatama turvalise kolmanda riigi mõiste ning vajadusel esitama muudatusettepanekud. Turvalise kolmanda riigi mõiste võimaldab liikmesriikidel pidada varjupaigataotlust vastuvõetamatuks, kui taotleja võiks saada tõhusat kaitset mõnes kolmandas riigis, mida peetakse tema jaoks turvaliseks. Ta märkis, et varasemalt nõudis EL-i õigus, et taotleja ja turvalise kolmanda riigi vahel oleks tuvastatav seos, näiteks peresidemed, varasem elamisluba, keeleline või kultuuriline side. Euroopa Komisjon on nüüd teinud ettepaneku, mille kohaselt seose tõendamine ei ole enam kohustuslik, liikmesriigid võivad ise otsustada, kas nad nõuavad seose olemasolu või mitte. Lisaks võib ettepaneku kohaselt transiiti pidada piisavaks seoseks turvalise kolmanda riigi mõiste kohaldamisel ning kolmandaks võib mõistet kohaldada ka juhul, kui kolmanda riigiga on sõlmitud leping või kokkulepe, mis tagab, et varjupaigataotlejal on selles riigis võimalik esitada taotlus ja see vaadatakse ka seal läbi.

S.S. Stõun rõhutas, et inimesi ei saa saata suvalisse kolmandasse riiki, vaid peab olema tagatud, et seal on võimalik rahvusvahelist kaitset taotleda. Lisaks märkis ta, et saatjata alaealiste puhul seda ei kohaldata, neile peavad jääma kehtima kõrgemad garantiid. Euroopa Komisjoni ettepanek näeb ette, et turvalise kolmanda riigi kontseptsiooni alusel tehtud vastuvõetamatuse otsuste edasikaebamisel ei oleks enam automaatselt väljasaatmise peatavat mõju. See tähendab, et tagasisaatmise menetlus ei viibiks kaebuse esitamise tõttu.

S.S. Stõun märkis, et muudatused on positiivsed, kuna need kiirendavad varjupaigamenetlusi, vähendavad survet liikmesriikide varjupaigasüsteemidele ning säilitavad taotlejate õigused ja põhiõiguste kaitse. Ta lisas, et Eestile olulisi mõjusid ei kaasne, kuna turvalise kolmanda riigi mõiste kohaldamist hinnatakse jätkuvalt samadel alustel nagu seni. Samuti ei tooks muudatused kaasa vajadust täiendavate ressursside või personali järele. Praktikas kasutatakse seda alust Eestis väga harva, hinnanguliselt üks kuni kaks otsust aastas. Muudatuste kasutegur võib suurendada juhul, kui näiteks Venemaad saaks hakata käsitlema transiitriigina.

Jaak Valge sõnas, et Euroopa Komisjoni eelmise aasta aruandes on märgitud, et illegaalseid viibijaid tuvastati Euroopa Liidus üle 900 000, lahkumiskohustusi tehti 453 380 ning reaalset tagasi läks 110 385 illegaalselt ELis viibijat. Ta küsis, millest on tingitud nii madal tagasisaatmise määr ning kas praegu käsitletavat eelnõud võiksid seda olukorda positiivselt mõjutada. Lisaks tõi ta esile asjaolu, et erinevalt Lätist ja Leedust on Eestis umbes diviisi jagu Ukraina mobilisatsiooniealisi mehi, kellele on antud rahvusvaheline kaitse. Lätis ja Leedus on neile antud üksnes ajutine kaitse. Ta küsis, mis põhjusel on selline olukord tekkinud ning kas Eesti õigusaktid erinevad naaberriikide omadest. Ta märkis, et tema arusaama järgi vajavad kaitset eelkõige naised, lapsed ja vanurid, mitte mobilisatsiooniealsed mehed.

Ele Russak vastas, et kaks käsitletavat algatust on olulised, kuna need toetavad kiiremaid tagasisaatmisi läbi varasemate menetluste kiirendamise ning isikute tuvastamise ja kodakondsuse väljaselgitamise tõhustamise. Ta sõnul on praegused numbrid murettekitavad, kuid probleemist on teadlikud nii liikmesriigid kui ka Euroopa Komisjon ning seetõttu käib aktiivne töö selle nimel, et uute algatustega vähendada varjupaigamenetluste väärkasutusi ja võimaldada kiiremat tagasisaatmist, eriti juhul, kui isik pärineb turvalisest päritoluriigist või turvalisest kolmandast riigist. Käsitletavate algatuste eesmärk ongi menetluste kiirendamine ja tagamine, et isikud ei viibiks Euroopa Liidus kauem kui vajalik, vältides liikmesriikide varjupaigasüsteemide liigset koormamist.

Silvester Silver Stõun selgitas, et kuigi direktiiv on Euroopa Liidu tasandil ühtne, on liikmesriigid selle rakendamisel teinud erinevaid valitsustasandi otsuseid. Eesti otsustas pakkuda ajutist kaitset Ukraina sõjapõgenikele, kes lahkusid Ukrainast pärast täiemahulise sõjategevuse algust 2022. aasta 24. veebruaril. Sellest tulenevalt ei kvalifitseerunud ajutisele kaitsele need Ukraina kodanikud, kes viibisid Eestis juba enne nimetatud kuupäeva mis tahes seaduslikul viibimisel. Kuigi nende viibimise alus ei muutunud, otsustas suur osa neist taotleda rahvusvahelist kaitset.

Jaak Valge täpsustas, et kuigi eelnev vastus käsitles olukorda minevikus, viitab statistika sellele, et rahvusvahelise kaitse saanud Ukraina kodanike, sealhulgas mobilisatsioonialiste meeste osakaal ja arvukus Eestis pidevalt kasvab. Ta märkis, et tegemist ei saa enam olla üksnes nende isikutega, kes lahkusid Ukrainast enne täiemahulise agressiooni algust. Ta tugines statistilistele andmetele, mille põhjal võib järeldada, et Ukraina kodanikud, sealhulgas mobilisatsioonialised mehed, saavad jätkuvalt Eestisse peamiselt Venemaa kaudu.

Helir-Valdor Seeder soovis teada, millised olid konkreetsed argumendid ja kaalutlused, mille alusel Eesti 2022. aastal otsustas pakkuda Ukraina sõjapõgenikele rahvusvahelist kaitset, erinevalt Lätist ja Leedust. Kuigi Euroopa Liidu õigus on ühtne, tehti Eestis teistsugune poliitiline otsus. Ta palus täpsustada, mida tähendab turvalise kolmanda riigi mõiste ning mida see võimaldab ning kas varjupaigataotlejat saab saata turvalisse kolmandasse riiki ka juhul, kui tal puudub igasugune seos või kontakt selle riigiga. Lisaks küsis ta, milline on erisus määruse eelnõu lisas nimetatud seitsme riigi (Kosovo, Bangladesh, Colombia, Egiptus, India, Maroko ja Tuneesia) puhul võrreldes võimalike tulevaste lisanduvate riikidega ning kas nende riikide puhul ei ole enam vajalik tagasivõtuleping, samas kui teiste puhul oleks see nõutav ning kuidas kujuneb nende lisanduvate riikide käsitlemine edaspidi.

Silvester Silver Stõun vastas, et 2022. aasta 24. veebruar on kuupäev, mis määratles ajutise kaitse rakendamise aluse. Kaalutus oleks võinud hõlmata ka varem Eestis viibinud Ukraina kodanikke, kuid see oleks muutnud otsustusprotsessi keerukamaks, arvestades nende varasema viibimise aluseid, seetõttu valiti konkreetne kuupäev.

Ele Russak täiendas, et sõjategevuse puhkemise järel saabus Eestisse väga suur hulk isikuid ning tuli kiiresti langetada otsuseid menetluste osas. Lisaks viibis Eestis juba enne sõja algust suur Ukraina kogukond, kes oli saabunud peamiselt töörande eesmärgil ja viibis siin seaduslikult. Kui nende suhtes oleks laiendatud ajutise kaitse direktiivi, oleks see tähendanud täiendavat menetluskooormust. Seetõttu otsustati, et need isikud võivad jätkata Eestis viibimist oma olemasoleva seadusliku aluse alusel. Ta rõhutas, et Eesti on hoidnud restriktiivset rändepoliitikat ning rakendanud ajutise kaitse direktiivi miinimum ulatuses ilma seda laiendamata.

E. Russak selgitas turvalise päritoluriigi ja turvalise kolmanda riigi erinevust. Turvalised päritoluriigid on Euroopa Liidu tasandil kokku lepitud nimekiri kodakondsusjärgsetest riikidest. Kui isik on pärit sellisest riigist, võimaldab see kiirendatud menetlust ja otsustamist, et talle ei anta rahvusvahelist kaitset. Turvaliste kolmandate riikide puhul on vajalik kas

kokkulepe või leping selle riigiga, muu seos, näiteks transiit või muu mehhanism, mis tagab, et isikul on võimalik selles riigis rahvusvahelist kaitset taotleda. Ta märkis, et turvalise kolmanda riigi kontseptsioon on eriti oluline Lääne-Balkani riikide kontekstis, kus isikud liiguvad läbi mitme riigi, kuid ei taotle kaitset esimeses turvalises riigis. Uue kontseptsiooni kohaselt oleks võimalik sellised isikud kiiremini tagasi saata, tõkestades ebaseaduslikku rändetee kasutamist.

Jaak Valge märkis, et ta ei usu, et otsus seostus otseselt 2022. aasta 24. veebruariga, kuna rahvusvahelise kaitse massiline andmine algas alles hiljem, pool aastat või isegi aasta pärast nimetatud kuupäeva. Ta tõi esile, et rahvusvahelise kaitse saajate seas on valdavalt mobilisatsiooniealised mehed. Ta sõnul ei selgita esitatud vastus piisavalt selgelt, miks rahvusvahelise kaitse andmine praegu jätkub. Ta leidis, et kui isikud olid Eestis lühiajalise töötamise elamisloa alusel, oleks nende viibimisel pidanud ammu lõppema ning et tõenäoliselt on nad saabunud hiljem või tulevad Eestisse Venemaa kaudu, et taotleda rahvusvahelist kaitset.

Ele Russak selgitas, et Eesti pidi langetama otsuse, kes kuuluvad ajutise kaitse direktiivi kohaldamisalasse. Eesti lähtus põhimõttest, et ajutise kaitse alla kuuluvad isikud, kes lahkusid Ukrainast pärast sõjategevuse algust. Isikute puhul, kes viibisid Eestis juba enne sõja algust seaduslikul alusel, näiteks töörande eesmärgil, lõppes nende seaduslik viibimisel aja jooksul. Sellisel juhul oli nende enda otsustada, millist viibimisel nad edaspidi taotlevad. Neil oli võimalus pikendada oma elamisluba töötamiseks või esitada taotlus rahvusvahelise kaitse saamiseks.

Helir-Valdor Seeder täpsustas oma küsimust seoses turvaliste kolmandate riikide käsitlemisega. Ta märkis, et päritoluriikide osas on olukord arusaadav, need on fikseeritud ja üleeuroopalised, ühiselt kokku lepitud nimekirjad. Ta küsis, kas võimalike lisanduvate turvaliste kolmandate riikide puhul kehtib lepinguline alus, mis ei pruugi olla üleeuroopaline. See tähendab, et kui liikmesriik sõlmib ise lepingu konkreetse kolmanda riigiga, siis kehtib see ainult kahepoolsetes suhetes ning sellest ei teki Euroopa Liidu ühist loetelu. Ta uuris, kas praeguse nägemuse kohaselt üleeuroopalist kolmandate riikide nimekirja ei kavandata.

Silvester Silver Stõun vastas, et praeguse nägemuse kohaselt ei ole Euroopa Komisjon ette näinud eraldi nimekirja turvalistest kolmandatest riikidest. Eksisteerib üksnes turvaliste päritoluriikide nimekiri, mis on üleeuroopaline ja ühiselt kokku lepitud. Liikmesriigid võivad koostada ka oma nimekirju, mis võivad olla laiemad, mis ei kattu EL-i nimekirjaga.

S.S. Stõun lisas, et turvalise kolmanda riigi puhul on vajalik seos, mis võib olla perekondlik, varasem elamisluba või muu isiklik side. Liikmesriigid otsustavad ise, kas ja kuidas nad seose nõuet kohaldavad. Seosena võib käsitleda ka transiiti, kuid see on piisav vaid juhul, kui transiitriigis on tagatud võimalus varjupaigataotluse esitamiseks. Tegemist on detailirohke regulatsiooniga, mis jätab liikmesriikidele rakendamisel paindlikkust.

Helir-Valdor Seeder küsis, kas Euroopa Liidu kandidaatriike, nagu Türgi, Ukraina, Gruusia ja teisi käsitletakse turvaliste kolmandate riikidena või turvaliste päritoluriikidena.

Silvester Silver Stõun vastas, et komisjoni ettepaneku kohaselt käsitletakse kandidaatriike turvaliste päritoluriikidena, mitte turvaliste kolmandate riikidena. Samas rõhutas ta, et näiteks Ukrainat ei saa pidada turvaliseks päritoluriigiks, kuna seal toimub aktiivne sõjategevus. See on Euroopa Komisjoni poolt erandina ette nähtud. Lisaks ei saa turvalise päritoluriigi staatust anda ka riikidele, mis on Euroopa Liidu sanktsioonide all.

Otsustati:

2.1. Toetada Vabariigi Valitsuse esitatud seisukohti (konsensus: Ando Kiviberg, Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Helir-Valdor Seeder, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Jaak Valge).

3. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku tegevusaruande tutvustus

Christian Veske andis ülevaate 2024. aasta tegevusest (Lisa 1). Voliniku büroo sai 2024. aastal 230 pöördumist, mis on varasemate aastatega võrreldes veidi tõusnud. Enim pöördutakse seoses olukordadega, kus vanemahüvitisega kodus olnud lapsevanem naaseb tööturule, kuid töötingimused ei ole ajakohastatud. Teine suurem rühm on puudega inimesed, kelle õiguste kaitset piirab võrdse kohtlemise seaduses sätestatud tunnuste hierarhia. Kolmandaks on kasvanud pöördumised rahvusel põhineva ebavõrdse kohtlemise tõttu. Ta selgitas, et seadus võimaldab laiemat sekkumist rahvuse, etnilise kuuluvuse ja nahavärvi puhul, kuid kitsendab võimalusi usutunnistuse, vanuse, puude ja seksuaalse sättumuse korral, kus volinik saab sekkuda vaid töösuhte kontekstis. Ta tõi esile paar olulist juhtumit, näiteks olukorras, kus tööandja nõudis, et töötajad räägiksid tööruumides eesti keeles ka töövälisel ajal. Voliniku hinnangul ei ole selline nõue kooskõlas seadusega, kuna töövälisel ajal, näiteks lõunapausi ajal, on tegemist töötaja isikliku ajaga, mille sisustamise üle otsustab töötaja ise. Asutus muutis pärast voliniku sekkumist oma praktikat. Üks teine olukord puudutas piirkonniti erineva tulemustasu maksmist samaväärse töö eest, kus tööandja maksis sama töö eest erinevates piirkondades erinevat tulemustasu, kuigi töö iseloom ja hindamiskriteeriumid olid identsed. Voliniku hinnangul võib selline praktika olla diskrimineeriv ning süvendada regionaalset ebavõrdsust. Mis puudutab töölepingu seaduse § 57 rakendamist puudega töötajatele vanaduspensionieas, siis kehtiv säte näeb ette, et puudega töötajal on õigus lisapuhkusele, kuid see õigus kaob vanaduspensioniea saabumisel, isegi kui isik jätkab töötamist. Voliniku hinnangul on selline regulatsioon diskrimineeriv. Küsimus on edastatud õiguskantslerile põhiseaduspärasuse analüüsimiseks.

C. Veske tõi esile juhtumid, kus võrdse kohtlemise seaduse piiratud kohaldamisala tõttu ei olnud volinikul võimalik pöördunud isikutele sisuliselt abi pakkuda. Esimesel juhul keeldus e-pood müümast toodet 76-aastasele naisele, viidates tema vanusele. Kuigi tegu oli vanusel põhineva diskrimineerimisega, ei võimalda kehtiv seadus volinikul sekkuda, kuna vanuse alusel diskrimineerimise kaitse teenuste osas on piiratud. Teisel juhul keeldus majutusasutus registreerimast 48-aastast klienti, viidates vanusepiirangule (ülemine piir 40 eluaastat), kuigi teenus oli eelnevalt tasutud. Voliniku hinnangul oli tegu ebaõiglase kohtlemisega, kuid seadus ei võimaldanud sekkumist. Kolmandal juhul keeldus üürileandja üürimast korterit liikumispuudega isikule, väites, et puue võib põhjustada vara kahjustusi. Ka selles olukorras ei saanud volinik sekkuda, kuna puudega isikute kaitse teenuste valdkonnas on seaduse alusel piiratud.

C. Veske käsitles ka eelnõude ja poliitikaalgatuste kommenteerimist võrdse kohtlemise vaates. Ta tõi esile soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste seaduse eelnõu, mille eesmärk oli laiendada kaitset kõigi tunnuste osas, kuid mis ei kogu Justiitsministeeriumis menetluslikult hoogu. Lisaks osutas volinik töölepingu seaduse muudatusele, mille kohaselt paindliku töötaja kokkuleppe üheks tingimuseks on töötajale makstav tunnitasu, mis peab olema vähemalt 1,2-kordne alammäär. Algse eelnõu kohaselt ei oleks see säte kohaldunud alla 18-aastastele töötajatele, mis voliniku hinnangul tekitas ebavõrdse kohtlemise riski.

C. Veske seletas lahti mitmeid 2024. aasta olulisemaid algatusi. Ta tõi esile raporti, mis keskendus Eestis elavate teistsuguse nahavärviga inimeste kogemustele. Kuigi uuringus osalenud isikud väljendasid üldist turvatunnet, ilmnes, et avalikus ruumis esineb sagedasi vaenulikke ja sobimatuid juhtumeid, mis viitavad jätkuvale probleemile ühiskonnas. Teiseks

tõi ta välja Euroopa Komisjoni rahastatud tehisharu projekti, mille eesmärk on hinnata, kas avaliku sektori tehisarustusel esineb diskrimineerimisriske. Projekti raames töötatakse välja juhendmaterjalid arendajatele ja ametnikele. Kolmandaks käsitles ta analüüsi, mis analüüsis valitsuse maksumuudatuste mõju haavatavatele rühmadele. Uuringu tulemusel selgus, et kõige negatiivsem mõju avaldub üksikute vanemaealistel inimestel, üksikvanematel ja vähemalt kolme lapsega peredel. Ta rõhutas vajadust hinnata maksumuudatuste kumulatiivset mõju, kuna mitmesse riskirühma kuuluvate isikute olukord võib märgatavalt halveneda.

Pipi-Liis Siemann viitas voliniku varasemale märkusele, et pöördumisi, mis puudutavad usulisi veendumusi, seksuaalset sättumust, rassi ja nahavärvi, on suhteliselt vähe. Ta uuris, kas see viitab olukorrale, kus Eestis on vastavas valdkonnas asjad tõepoolest hästi, või kas esineb takistusi, mis takistavad inimestel oma õiguste kaitseks pöörduda. Ta palus voliniku hinnangut, kas seadusandlus vajaks täiendamist, arvestades, et on kaalutud erinevaid eelnõusid, mis soodustaksid võrdsete võimaluste loomist.

Christian Veske vastas, et tema hinnangul on teadlikkus võrdsusvoliniku pädevusest ja võimalustest ühiskonnas endiselt madal. See ilmnis ka raportist, mis käsitles vähemuste kogemusi Eestis. Ta tõi esile, et paljud inimesed, kes kuuluvad kaitstud gruppidesse, ei ole teadlikud oma õigustest ega tea, kuhu pöörduda. Voliniku eesmärk on suurendada koostöös huvikaitseorganisatsioonidega teadlikkust, et probleemid jõuaksid voliniku lauale ning saaksid sisulise käsitluse.

Jaak Valge viitas voliniku aastaülevaates esitatud hinnangule, mille kohaselt on rassismi äratundmise ja hukkamõistmise Eestis ühiskonnas veel pikk tee. Ta tõi esile, et raportis on kirjeldatud mitmeid rassismi ilminguid, sealhulgas sobimatu vahtimine, mis põhjustab teise päritoluga inimestes ebamugavustunnet. Ta esitas küsimuse, kas sobimatut vahtimist oleks võimalik defineerida viisil, mis eristaks seda uudishimulikust pilgust, ning palus voliniku hinnangut sellele eristusele.

Christian Veske vastas, et sobimatu vahtimise määratlemine sõltub inimese enesetundest selles olukorras. Sarnaselt seksuaalse ahistamisega on võimalik eristada pilku, mis tekitab ebamugavust, ja pilku, mis seda ei tekita. Täpsema sõnastuse osas viitas ta uuringu läbiviijatele.

Helir-Valdor Seeder viitas voliniku poolt esile toodud juhtumile, kus piirkonniti makstakse sama töö eest erinevat tulemustasu. Ta tõstas küsimuse, kas selline praktika võib teatud juhtudel hoopis vähendada regionaalset ebavõrdsust, kui keerulisemates piirkondades makstaks suuremat tasu. Ta tõi näitena riigi enda praktika, kus õpetajatele ja politseinikele makstakse Ida-Virumaal kõrgemat palka ning palus voliniku hinnangut, kust jookseb piir diskrimineerimise ja positiivse eristamise vahel, eriti erasektori kontekstis.

Christian Veske märkis, et riigil on õigus maksta piirkonniti erinevat töötasu, kui see on objektiivselt põhjendatud, näiteks õpetajate värbamisel piirkondadesse, kus eestikeelsete õpetajate leidmine on keeruline. Sellisel juhul ei ole tegu diskrimineerimisega.

Liisa Oviir täpsustas, et ajutised meetmed, mis on suunatud konkreetse probleemi lahendamisele ja on seadusega sätestatud, ei kuulu diskrimineerimise alla. Samas rõhutas ta, et töötingimuste ja töötasu osas kehtib võrdse kohtlemise põhimõte ning ilma objektiivse põhjendusega erinev kohtlemine sama töö eest on seaduse järgi diskrimineeriv.

Christian Veske lisas, et postitöötajate tulemustasu juhtum lahenes positiivselt ametiühingu vahendusel saavutatud kokkuleppega.

Liisa Oviir täpsustas, et juhtumi puhul olid hindamiskriteeriumid identsed ning ainus erinevuse alus oli regionaalne aspekt. Kui töö intensiivsus või muud objektiivsed tingimused oleksid erinenud, oleks olukorda saanud teisiti hinnata. Antud juhtumis olid Tallinn ja Harjumaa, ühe, ja kõik ülejäänud piirkonnad teise koefitsiendiga.

4. Kollektiivne pöördumine "Nõuame Eestis elavate põlisrahvaste õiguste ametlikku tunnustamist ja kaitset"

Kristjan Moora küsis esmalt, kas komisjoni liikmed on tutvunud Põlisrahvaste Koostöökogu poolt samal hommikul edastatud lisamaterjaliga.

Ando Kiviberg selgitas, et lisamaterjali ei saa päevakorrapunkti raames käsitleda ega selle üle arutleda, kuna seda ei saa pidada kollektiivse pöördumise hulka kuuluvaks. Tegemist on dokumendiga, mis edastati täiendavalt, kuid millest rahvaalgatuse lehel allkirja andnud isikud ei ole teadlikud ega ole sellele ka heaks kiitu andnud.

Kristjan Moora ütles, et ta on Põlisrahvaste Koostöökogu üks esindajatest ning selgitas, et koostöökogu koosseisu kuuluvad kuue maa rahvad: saarlased, läänlased, virulased, järvalased, viljandlased ja pärnlased. Nimetatud kogukonnad on end määranud põlisrahvana ning kihelkondade kaupa on moodustatud tuumrühmad, mille kaudu kogukonnad kasvavad. Esindatus on kujunenud järk-järgult viimaste aastate jooksul. Ta märkis, et kevadel arutatud saarlaste samasisulise pöördumise tagasi lükkamine oli esindajatele ette teada. Koos komisjoni otsusega edastati kogu dokumentatsioon Euroopa Inimõiguste Kohtule. Ta väljendas kahetsust diskrimineeriva kohtlemise üle saarlaste suhtes.

K. Moora selgitas, et nüüd on esitatud pöördumine kuue maa rahvaste nimel ning tulevikus on plaanis pöörduda veel laiemalt. Koostöökogu esindajad soovivad, et komisjon kaaluks ettepanekut, mis sisaldub täna edastatud dokumendis ning mis kujutab endast komisjoni otsuse projekti selle kohta, et Vabariigi Valitsus esitaks ILO konventsiooni nr 169 ratifitseerimise seaduse eelnõu. K. Moora viitas varasemale EKRE fraktsiooni algatusele, mida ei võetud menetlusse, kuna rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimine kuulub Vabariigi Valitsuse pädevusse. Seetõttu on komisjonil ja Riigikogul võimalik teha valitsusele sellekohane ettepanek või avaldus.

Ando Kiviberg palus selgitust, kes on eestlased põlisrahvaste koostöökogu käsitluses ning küsis, kas Saaremaa Vallavolikogu on arutanud saarlaste põlisrahvaks kuulutamise küsimust ning kas koostöökogul on olnud puutumus vallavolikoguga selles kontekstis.

Kristjan Moora selgitas, et Põlisrahvaste Koostöökogu liikmed on Eesti Vabariigi kodanikud ja eestlased riigi rahvana, kuid samal ajal määratlevad end põlisrahvana, näiteks saarlaste, läänlaste või virulastena, kelle kogukonnad ulatuvad ajalooliselt tuhandeid aastaid tagasi. Saaremaa vallaga on olnud kirjavahetus, mille käigus vallasekretär on määratlenud kogukonna seltsinguna. Ta sõnul on seltsing teadlikult valitud vorm, mis ei nõua majandusaasta aruandeid, lisaks tegutsetakse kihelkonnakogude ja maakogude kaudu, mis on registreeritud mittetulundusühingutena. Ta rõhutas kogukondade aktiivsust ka riigikaitselises tegevuses ning viitas rahvusvahelistele põlisrahvaste õigustele, sealhulgas sõjategevuse keelule põlisrahvaste aladel. K. Moora märkis, et Saaremaa Vallavolikogule ei ole esitatud ametlikku taotlust saarlaste põlisrahvaks tunnustamise kohta, kuna volikogu seadusandlik pädevus selles küsimuses on piiratud. Pöördumine on suunatud riigi tasandile, kuna riiklikud

eriplaneeringud on kehtestatud ilma kohalike kogukondade ja omavalitsuste nõusolekuta, rikkudes tema hinnangul rahvusvahelisi leppeid.

Pipi-Liis Siemann palus selgitust, millised takistused Põlisrahvaste Koostöökogu hinnangul piiravad nende võimalusi osaleda riigi elukeskkonna kujundamises. Ta viitas põhiseadusele ja kaasamismehhanismidele, mis tagavad demokraatliku osaluse ning palus täpsustada, mis paneb põlisrahvaid muretsema ja milles nähakse osaluspiiranguid tuleviku kujundamisel.

Kristjan Moora tõi esile Saaremaa põlisrahva kollektiivse pöördumise, mis oli suunatud riiklike eriplaneeringute peatamisele, kuna need on tehtud ilma kohaliku rahva kaasamiseta. Ta tõmbas paralleeli Virumaa kaevandusprobleemidega ja meenutas fosforiidisõda, kus otsused tehti samuti väljastpoolt. Kuna rahvast enam ei kaasata, nähakse vajadust pöörduda rahvusvahelise õiguse poole. Ta rõhutas, et seni, kuni kaasamine toimis, ei olnud põhjust enesemääramist taotleda. Pöördumine põhiseaduskomisjoni poole on teadlik samm, et juhtida tähelepanu põlisrahva õiguste eiramisele.

Lembit Tõns rõhutas, et enesemääramine on põlisrahva inimõigus, mis tuleneb rahvusvahelistest dokumentidest, näiteks ÜRO deklaratsioonist või Euroopa Parlamendi resolutsioonist. Ta tõi esile, et rahvuslik identiteet ei tohi hädustada haldusreformide ja uute mõistete, nagu „lõunaestlane“, kaudu. Tema sõnul saab eestlaseks pidada vaid põlisrahvast põlvnevat inimest. Enesemääramine on toimunud Eesti iseseisvusmanifesti ja ajaloolise kihelkondliku jaotuse alusel. Ta leiab, et küsimus enesemääramise õiguspärasuses ei tohiks üldse tõstatuda, kuna see on rahvusvaheliselt tagatud ja põhiseaduslikult kinnitatud.

Pipi-Liis Siemann küsis, kas pöördujate esindajate väide tähendab, et Eesti Vabariik on hõivanud põlisrahvaste maa. Ta viitas enesemääramise laialdasele võimalusele Eestis, kus inimesed saavad määratleda end erinevate gruppidega ning soovis selgust, kas esindajate seisukoht viitab otseselt riiklikule maa hõivamisele põlisrahvaste arvelt.

Kristjan Moora rõhutas, et hõivatud on nii maa- kui ka merealad. Saaremaa merealade riiklik eriplaneering on tehtud ilma kohaliku omavalitsuse ja rahva kaasamiseta, kuigi vastutusala on sama piiratud kui maismaal. Ta tõi esile, et merealade kasutuse üle otsustab riik, kohalike arvamust ei küsita. Ta lisas, et rahvusvahelised lepped annavad põlisrahvale õiguse oma maade ja merealade kasutuse osas kaasa rääkida, kuna nad on elanud seal enne riigi kujunemist.

Lembit Tõns täiendas, et Eesti Vabariik eksisteerib ajaloolise põlisrahva maadel ning põlisrahvas on seotud konkreetse territooriumiga, mitte abstraktse riigipiiriga. Ta rõhutas, et rahvusvaheline õigus tunnustab põlisrahvaste eristaatust ja õigust oma maadele, mis on sageli paremini säilinud just nende hooldusel.

Ando Kiviberg tänas külalisi pöördumise esitamise ja arutelu eest. Ta märkis, et sarnast pöördumist, millega nõuti Saaremaa põlisrahva õiguste riiklikku tunnustamist ja kaitset arutas põhiseaduskomisjon 6. mail. Komisjon pöördumises esitatud ettepanekuga ei nõustunud ning otsustas selle tagasi lükata. A. Kiviberg tegi ettepaneku jääda põhiseaduskomisjoni maikuises vastuskirjas väljendatud seisukohtade juurde. Komisjon märkis, et rahvusvahelises õiguses ja ka Eesti õiguses puudub põlisrahva definitsioon. ÜRO töötasandi määratluse kohaselt loetakse põlisrahvasteks rahvaid, kes elavad koloniaalvõimude loodud riikide aladel ning kelle põlisrahvas on enamasti marginaliseerunud. Lähtutakse sellest, et põliskeelte kõnelejad on eraldi rahvus. Eestis ei ole põlisrahvaid, sest muidu peaks olema olukord, kus eestlased kui domineeriv rahvas on oletatava põlisrahva asukoha vallutanud või vägivaldselt allutanud. Kuid eestlased ise ongi Eestis põliselt elav rahvas.

Otsustati:

4.1. Mitte nõustuda pöördumises esitatud ettepanekuga ning lükata esitatud ettepanek

Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 152¹³ punkti 5 alusel tagasi. (poolt 4: Ando Kiviberg, Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Pippi-Liis Siemann; vastu 2: Helir-Valdor Seeder, Jaak Valge; erapooletuid 0).

5. JUM/DIGI väljatöötamiskavatsuse tutvustus: keskse teabe edastuse ja dokumentide kättetoimetamise tõhustamise lahendus

Mai-Liis Kullama tutvustas keskse teabe edastamise ja dokumentide kättetoimetamise lahendust (Lisa 2). Lahendus võimaldab ligipääsu dokumentidele kõigist riiklikest portaalistest ning integreeritakse olemasoleva kohtudokumentide kättetoimetamise süsteemiga. Ta seletas, et eesmärk on muuta dokumentide edastamine turvalisemaks, kiiremaks ja tõhusamaks, vähendada pahatahtlikku vältimist ning ühtlustada regulatsioone ja praktikat. Süsteem võimaldab riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel saata teavet ühest kohast ning adressaadil seda mugavalt vastu võtta.

Helena Lepper selgitas, et uus postkastilahendus kujuneb keskseks kanaliks riigi ja kodaniku vahelises elektroonilises suhtluses. Selle kaudu edastatakse nii informatiivseid teateid kui ka õigusaktidega reguleeritud dokumente, kusjuures dokumentide kättetoimetamise fakt talletatakse. Ta sõnas, et lahendus võimaldab dokumentide saatmist erinevate haldusalade kaudu (nt Maksu- ja Tolliamet, Terviseportaal, Sotsiaalkindlustusamet) ning pakub ühtset ja usaldusväärset kasutajakogemust iseteeninduskeskkondades. Elektrooniline kättetoimetamine saab olema eelistatud, kuid mitte kohustuslik, see tähendab et inimesel säilib õigus valida sobiv kättesaamise viis. Ta märgib, et teavitused saadetakse rahvastikuregistris olevale e-posti aadressile ning kontaktandmete moodul võimaldab süsteemidel vältida eraldi andmete kogumist. Lahendus toetab ka e-teenuste kasutamise piiranguid dokumentide vastuvõtmise tähtaja saabumisel või dokumendi kättetoimetamiseni. Samuti võimaldab riiklik postkast inimesel määrata, milliseid kontaktandmeid riik suhtlemiseks kasutab, tagades turvalise ja usaldusväärse dokumendivahetuse ühtse süsteemi kaudu, ilma kommertsteenuste vahendusega.

Mai-Liis Kullama selgitas, et e-teenuste kasutamist saab piirata juhul, kui isikule on kättetoimetamata dokument, mille tähtaeg on saabunud, näiteks äriregistris blokeeritakse vaade kuni dokumentide vastuvõtmiseni. Terviseportaalil seevastu jääb ligipääs alles, võimaldades dokumente vastu võtta hiljem. Postkasti kasutuselevõtt tehakse asutustele kohustuslikuks avaliku teabe seaduse alusel, ning e-teenuste piiramiseks luuakse õiguslikud alused valdkondlikes eriseadustes, lähtudes põhiõiguslikkuse analüüsist.

Kalle Laanet küsis, millal arutati riikliku postkastilahenduse teemat esmakordselt Justiits- ja Digiministeeriumis. Samuti soovis ta teada, kui suur on selle lahenduse rakendamisega kaasnev rahaline kokkuhoid.

Mai-Liis Kullama vastas, et rahaline kokkuhoid on juba täna nähtav Justiitsministeeriumi haldusalas toimivas kättetoimetamisportaalil, kus kohtudokumentide elektrooniline edastamine on toonud aastas ligi 500 000 eurot kokkuhoidu.

Pippi-Liis Siemann uuris kas hetkel kohtuteateid tähitud kirjaga enam ei saadeta.

Mai-Liis Kullama vastas, et kohtuteateid saadetakse endiselt ka tähitud kirjaga. Kättetoimetamisportali kasutuskogemus on siiski näidanud, et füüsiliste saadetiste hulk on märgatavalt vähenenud.

Pippi-Liis Siemann märkis, et alternatiivsete kättetoimetamisviiside säilimine jätab alles võimaluse pahatahtlikuks käitumiseks ka e-teenustes. Ta rõhutas, et e-teenuste piiramine vajab põhjalikku analüüsi, kuna paljude teenuste puhul ei saa seda siduda teadete vastuvõtmisega. Samas tunnustas ta eesmärki muuta postkast avalikule sektorile

kohustuslikuks, kuid viitas, et riik ja kohalikud omavalitsused liiguvad selles osas eri suunas, kuna üldjuhul tuleb dokument inimesele teatavaks teha tema enda valitud viisil. Reguleerimisvajadus on siin ulatuslik.

Andres Suik selgitas, et kohtute puhul on õiguskantsler hinnanud e-teenuste piiramist põhjendatuks juhul, kui isik ei võta dokumente vastu. Tegemist ei ole täiesti uue lahendusega, vaid olemasoleva süsteemi edasiarendusega. Postkast toimib juba täna, edastades teavitusi näiteks ID-kaardi või juhiloa aegumise kohta.

Otsustati:

5.1. Võtta väljatöötamiskavatsus teadmiseks (konsensus: Ando Kiviberg, Katrin Kuusemäe, Kalle Laanet, Helir-Valdor Seeder, Pipi-Liis Siemann, Jaak Valge).

6. Info ja muud küsimused

Muid küsimusi ei olnud.

(allkirjastatud digitaalselt)
Ando Kiviberg
juhataja

(allkirjastatud digitaalselt)
Markus Veia
protokollija